

Zastrzeżenie: Ten projekt otrzymał dofinansowanie z Unii Europejskiej. Treść raportu wyraża wyłącznie poglądy jej autora(ów). Komisja Europejska nie ponosi jakiegokolwiek odpowiedzialności za wykorzystanie informacji zawartych w publikacji.

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Projekt: 2021-1-PL01-KA220-ADU-000035200

Kompetencje kluczowe dla osób 50+

RAPORT

Stan kształcenia kompetencji kluczowych oraz potrzeby edukacyjne osób dorosłych, w tym osób 50+ w Hiszpanii

Rezultat projektu nr 1 - Metodologia kursów
szkoleniowych "Kompetencje kluczowe dla osób
50+" (część 1)

Publikacja bezpłatna

OPRACOWANE PRZEZ: INERCIA DIGITAL
2022

Rezultat projektu nr 1 - Metodologia kursów szkoleniowych "Kompetencje kluczowe dla osób 50+" (część 1)

Raport

Stan kształcenia kompetencji kluczowych oraz potrzeby edukacyjne osób dorosłych, w tym osób 50+ w Hiszpanii

Wersja: polska

Opracowane przez: Inercia Digital

w ramach projektu 2021-1-PL01-KA220-ADU-000035200, „Kompetencje kluczowe dla osób 50+”

Projekt realizowany w ramach programu Erasmus+, w okresie od 1 lutego 2022 do 30 listopada 2023 roku przez konsorcjum: Deinde Sp. z o. o. (Polska), Institut Saumurois de la Communication (Francja), INERCIA DIGITAL SL (Hiszpania), Stiftelsen Mangfold i Arbeidslivet (Norwegia).

Zastrzeżenie: Ten projekt otrzymał dofinansowanie z Unii Europejskiej. Treść raportu wyraża wyłącznie poglądy jej autora(ów). Komisja Europejska nie ponosi jakiegokolwiek odpowiedzialności za wykorzystanie informacji zawartych w publikacji.

Dofinansowane przez
Unię Europejską

1. Sytuacja edukacyjna w Hiszpanii i kluczowe kompetencje

Komisja Europejska po raz pierwszy zatwierdziła ustanowienie ośmiu kluczowych kompetencji w uczeniu się przez całe życie w 2006 r. w celu opracowania zalecenia, które pozwoliłoby jednostkom na podnoszenie swoich umiejętności, zarówno w kontekście osobistym, zawodowym, jak i społecznym. Wzmocnienie tych kompetencji poprzez edukację i szkolenia obywatelskie promuje odporność ludności na poziomie europejskim i wynikającą z niej zdolność do przystosowania się do zmian, które mogą wystąpić w dowolnej dziedzinie ich życia na przestrzeni lat.

W 2018 roku przyjęto nowy, zrewidowany model kompetencji, gdyż aktualizacja rekomendacji została uznana za absolutnie konieczną ze względu na rosnącą regularność zmian w świecie, w którym żyjemy, więc można powiedzieć, że Hiszpania jest krajem otwartym na zmiany, w którym wiele osób pracuje na rzecz rozwoju intelektualnego i ma pełne zaufanie do możliwości zasobów ludzkich. Poniższe sekcje dostarczą bardziej szczegółowej analizy sytuacji edukacyjnej w Hiszpanii i obecności ośmiu kluczowych kompetencji.

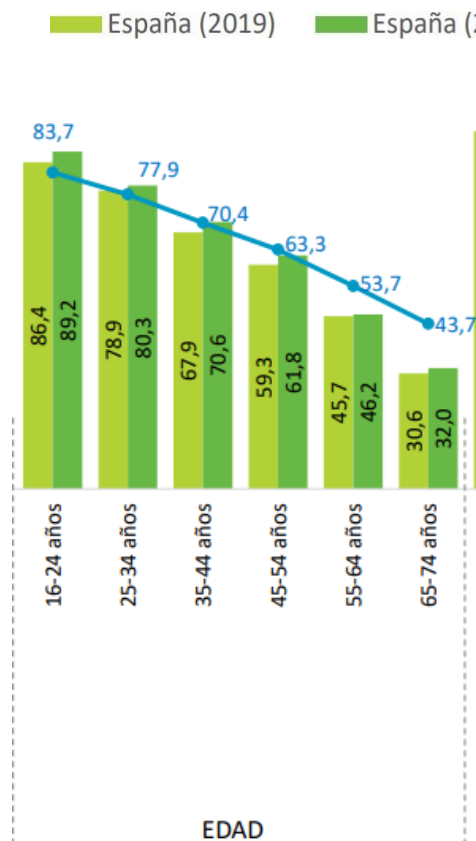
2. Deficyty w obszarze kompetencji kluczowych i porównanie według wieku

Włączenie kluczowych kompetencji w Hiszpanii miało miejsce poprzez proklamację organicznej ustawy o edukacji w 2006 r., Chociaż ta perspektywa uczenia się była już znana w dekadzie 1990r. Niedawno określono projekt integracji programowej kompetencji kluczowych w celu nadania priorytetu europejskiemu celowi optymalizacji edukacji i zagwarantowania wsparcia między podmiotami edukacyjnymi, równości w nauczaniu lub oceny jego skuteczności, a także wielu innych aspektów.

Jeśli chodzi o **kompetencje cyfrowe**, porównanie jest szczególnie nierówne między młodymi ludźmi a dorosłymi. Narodowe Obserwatorium Technologii i Społeczeństwa (ONTSI) przeprowadziło badanie społeczno-demograficzne w oparciu o różne grupy społeczne, które można podzielić na dorosłych i młodych ludzi. Korzystanie z ICT jest znacznie bardziej rozpowszechnione wśród osób w wieku od 16 do 24 lat, uczniów i studentów, we wszystkich przypadkach przekraczających 70% ich członków. Z drugiej strony obserwuje się ogromny spadek biegłości cyfrowej wśród osób powyżej 55 roku życia. Poniższy wykres pokazuje wyżej wymieniony kontrast w zależności od wieku.

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Populacja w wieku 25-34 lat ma wyższy poziom szkolenia w zakresie **kompetencji naukowych i technologicznych**. Ma na to szczególny wpływ, na jakość edukacji otrzymywanej przez różne grupy ludności oraz rozwój wydarzeń historycznych, które mogły skrócić okres szkolenia, a dorośli w wieku od 55 do 65 lat osiągnęli znacznie niższe wyniki. Obecnie istnieje szeroki wachlarz badań pokazujących, w jaki sposób nabywanie wiedzy naukowej przekłada się na większe prawdopodobieństwo zatrudnienia i wzrost płac.

Komunikacja językowa jest przedmiotem kontrowersyjnej debaty na temat porównania między młodzieżą a dorosłymi. Niektóre statystyki pokazują, że jedna czwarta dorosłych ma znacznie niższy poziom w obszarach takich jak czytanie ze zrozumieniem, ale jest wielu ekspertów, którzy popierają zbliżające się zanurzenie młodych ludzi w ubóstwie językowym. W tym sensie **kompetencje wielojęzyczne** są również ważne, ponieważ tak jak znajomość różnych języków staje się obecnie powszechna, sam język może być zaniedbywany. Używanie neologizmów, ulubionych słów i skrótów lub powtarzanie tego samego słowa zamiast używania jego synonimów może być rozumiane albo, jako sposób na wzbogacenie języka, albo, jako sposób na jego stopniową erozję. Niektórzy dorośli uważają, że uprzejme wyrażenia są używane coraz rzadziej, a zatem grozi im zagubienie, podczas gdy niektórzy młodzi ludzie utrzymują, że istnieją

przestarzałe wyrażenia, których można uniknąć, aby zoptymalizować język i otwartość. Co więcej, socjalizacja w dużej mierze za pośrednictwem sieci społecznościowych, które nieco zaniedbują moralność. Kwestie takie jak gesty lub ton głosu wnoszą wiele informacji do wymiany językowej, spadek słuchania lub mówienia może utrudnić młodym ludziom praktykowanie tego.

Innowacyjna postawa charakterystyczna dla młodych ludzi jest ściśle związana z **przedsiębiorczością**. Jak wspomniano powyżej, Internet zwiększa zdolności twórcze w zakresie kodów językowych młodzieży, a motywacja do nowych pomysłów prowadzi do większej wizji przedsiębiorczości. Badanie Future Potential: a GEM Perspective on Youth Entrepreneurship (2015) przeprowadzone przez Global Entrepreneurship Monitor (GEM) pokazuje, w jaki sposób osoby w wieku 18-34 lat mają wyższego ducha przedsiębiorczości i bardziej otwarty umysł na świat biznesu, prawdopodobnie ze względu na trudną sytuację zatrudnienia w dzisiejszym świecie.

W sferze **osobistej** kompetencja "uczenia się" jest definiowana, jako samozarządzanie i organizacja czasu w celu osiągnięcia określonych celów uczenia się. Inteligencja emocjonalna jest tu szczególnie zaangażowana, ponieważ konieczne jest poznanie własnych cech osobistych i wzorców zachowań, aby jak najlepiej je wykorzystać, a także wziąć pod uwagę własne ograniczenia. Ogólnie rzecz biorąc, młodzi ludzie regularnie zastanawiają się nad sobą, co umożliwia normalizację – a w konsekwencji kontekstualizację – emocji. W ten sposób możliwe jest osiągnięcie wyższych poziomów introspekcji i nabycie silnych zdolności do werbalizowania uczuć. Jednak niektóre badania pokazują, że łatwiej jest radzić sobie z emocjami od 60 roku życia. Dzięki badaniu przeprowadzonemu przez stowarzyszenie AFEMCUAL można wiedzieć, że osoby starsze powinny skupić się szczególnie na kwestiach takich jak inteligencja emocjonalna, krytyczne myślenie i osąd lub podejmowanie decyzji. W ten sposób młodzi ludzie wykazują większą zdolność do autorefleksji w porównaniu z dorosłymi, którzy rozwijają środki do przyjmowania rzeczywistości i dostosowywania się do nich, unikając przywiązania. Obecny rozwój i narzędzia umożliwiają maksymalne wykorzystanie tych kompetencji na całe życie w społeczeństwie i osobiste uczenie się.

W tym samym duchu **kompetencje obywatelskie** są identyfikowane, jako świadomość środowiska lub zrozumienie struktur, które go tworzą. Koncentruje się głównie na odpowiedzialności społecznej i świadomości praw człowieka w celu ułatwienia współżycia społecznego. Młodzi ludzie muszą być gotowi zrozumieć, jak działa świat, w którym żyją, i przyjąć etyczny obowiązek. Można wyróżnić wysoki odsetek młodych ludzi, którzy znają i

Dofinansowane przez
Unię Europejską

identyfikują główne kompetencje obywatelskie, chociaż paradoksalnie nie mają wystarczających zdolności, aby stawić czoła pewnym przeszkodom lub zastosować kompetencje w danym kontekście.

Ze względu na rosnącą globalizację młodzi ludzie regularnie działają w różnych środowiskach i komunikować się z osobami z różnych kultur. Świadomość i ekspresja kulturowa ewoluowały z biegiem czasu poprzez różne zmiany i rzeczywiście młodzi ludzie są postrzegani, jako jeden z kluczowych czynników promujących transformację perspektywy kulturowej. Nie byłoby jednak błędem stwierdzenie, że obecnie istnieje nowa tożsamość zbiorowa znana, jako "kultura młodzieżowa". Rewolucja ta przynosi nowe formy etniczności, których przepaść jest nie tyle między różnymi krajami, ale między różnymi grupami wiekowymi, czyniąc dzisiejszą młodzież bardziej hermetyczną w porównaniu z dorosłymi w tej dziedzinie.

3. Deficyty kompetencji kluczowych osób w wieku 50 lat i starszych

Bezpośrednią grupą docelową badań są dorośli, szczególnie ci powyżej 50 roku życia. Jak wspomniano powyżej, istnieją pewne wady umiejętności dorosłych w porównaniu z umiejętnościami młodych ludzi, ale mają one również mocne strony, takie jak doświadczenie życiowe, które należy wziąć pod uwagę i wykorzystać. Kompetencje muszą być stosowane w taki czy inny sposób w zależności od grupy społecznej, do której są skierowane, dlatego konieczne będzie zidentyfikowanie deficytów dorosłych i zajęcie się nimi.

Kompetencje cyfrowe wydają się być najbardziej palące, ponieważ jest to coś stosunkowo nowego dla osób starszych, ale nie tak bardzo dla młodych ludzi, którzy urodzili się w środku tej rewolucji technologicznej i zostali zbudowani, jako "cyfrowi tubylcy". Poprawa wiedzy naukowej może nie być tak pilną potrzebą, ponieważ zwykle koncentruje się na poszukiwaniu pracy i prognozowaniu przyszłości, chociaż nie należy jej zaniedbywać, aby lepiej zrozumieć rzeczywistość i osiągnąć wzbogacenie codziennego życia. Z drugiej strony komunikacja językowa i wielojęzyczność są niezbędne w celu dostosowania się do nowych metod nauczania lub uczenia się. Czytanie jest podstawową umiejętnością, na którą należy nalegać w celu optymalizacji kompetencji językowych u dorosłych, ale zawsze będą różnice między pokoleniami, ponieważ język ewoluuje wraz z ewolucją osoby, tym bardziej, gdy zaangażowane są przestrzenie wirtualne.

Przedsiębiorczość jest bardzo wygodna, jeśli chodzi o świat pracy. Jest wielu dorosłych, którzy stracili motywację lub zainteresowanie pracą, albo z powodu monotonii, albo z powodu osobistych obaw i niepewności. Trudno uniknąć pewnych problemów w pewnym wieku, ale rozwój tej kompetencji ułatwia zarządzanie nimi i optymalizuje sposób radzenia sobie z nimi. Ponadto autorefleksja, identyfikacja mocnych i słabych stron oraz zarządzanie własną nauką przekładają się na pewną dojrzałość emocjonalną i niezależność.

Doświadczenie życiowe jest wyraźną zaletą dla dorosłych, co jest zdecydowanie pomocne pod względem kompetencji kulturowych i docenienia otoczenia. Ludzie po 50 roku życia mogą nie być tak otwarci jak ktoś w młodości, ale faktem jest, że sytuacja staje się coraz lepsza, a wielokulturowość staje się na porządku dziennym. Tolerancja i pełen szacunku dialog są najważniejsze pod względem kompetencji kulturowych, ale także obywatelskich.

4. Potrzeby edukacyjne grupy docelowej

Oczywiste jest, że metody nauczania i uczenia się są narażone na ciągłe zmiany, także czynniki takie jak włączenie społeczne, aktywne obywatelstwo lub rozwój osobisty stały się podstawowymi aspektami osiągnięcia stanu dobrobytu zarówno w sferze osobistej, jak i zawodowej. Unia Europejska uzgodniła te kompetencje, do których grupa docelowa musi się przyzwyczaić i których musi być świadoma. Współpraca dorosłych jest zwykle dobrowolna, a ta chęć poprawy jest kluczem do sukcesu projektu edukacyjnego.

Każda grupa społeczna ma cechy szczególne, które należy wziąć pod uwagę przy wyborze metodologii pracy, ponieważ zawsze musi być dostosowana do potrzeb grupy docelowej. Pierwsze szkolenie rozpoczyna się od kadry nauczycielskiej, co jest możliwe tylko dzięki metodom poradnictwa i doradztwa po uprzednim zbadaniu ich najbardziej powszechnych i zwykłych technik nauczania. Po zidentyfikowaniu możliwych aspektów, które należy zmodyfikować w celu uzyskania optymalnych wyników, rozpoczyna się budowa najbardziej odpowiedniego modelu nauczania dla dorosłych w wieku powyżej 50 lat. To początek transformacji.

Działania i dynamika są decydujące i muszą być jak najdokładniej dostosowane do popytu. Rodzaj ćwiczeń powinien zmierzać w kierunku czegoś bardziej aktywnego i porzucać bierność uczestników, a także opierać się na internalizacji kompetencji. Ważne jest, aby nie demonstrować swojej wiedzy, ale raczej nauczyć się, jak działają i zinternalizować je, aby działać kompetentnie i w naturalny sposób. Nie można ignorować trzech wymiarów kompetencji kluczowych: poznawczego, instrumentalnego i podstawowego. Umiejętności poznawcze odnoszą się do zdolności rozumienia rzeczywistości i bodźców informacyjnych postrzeganych, na co dzień.

Instrumentalny, jak sama nazwa wskazuje, zajmuje się instrumentalizacją informacji, która została przyswojona do jego późniejszej realizacji. Wreszcie, wymiar postaw odnosi się do rozwiązywania problemów i postawy przyjętej wobec różnych wydarzeń lub uzyskanych wyników.

Pogłębienie autorefleksji może być bardzo pomocne dla uczestników w zrozumieniu siebie i zmierzeniu się z rozwiązaniem ich problemów. Konieczne jest zwrócenie szczególnej uwagi na nowe technologie i uniknięcie odrzucenia, które może powstać z powodu braku wiedzy ze strony dorosłych, ponieważ są to bardzo nowe narzędzia. Są one jedną z najczęstszych form socjalizacji dla młodych ludzi, więc jeśli zostaną wykorzystane, mogą być bardzo korzystne. Prezentacja na temat tego, czym są sieci społecznościowe i jak można je wykorzystać, jako przykład, byłaby dobrym pierwszym krokiem do poznania ich użycia.

Dofinansowane przez
Unię Europejską

5. Oferta edukacyjna dostępna w Hiszpanii

Środki podjęte przez kraj w odniesieniu do szkolenia w zakresie kompetencji kluczowych dla dorosłych są niezbędne do zainicjowania zmiany. Hiszpania oferuje pewne możliwości rozpoczęcia tego procesu, szczególnie w odniesieniu do kompetencji cyfrowych, takich jak bezpłatny kurs o nazwie Alfabetización digital para mayores: reduciendo la brecha digital, projekt promowany przez rząd Nawarry, którego grupą docelową są dorośli powyżej 60 roku życia lub emeryci. Można wybrać zarówno modalności wirtualne, jak i bezpośrednie, a także można wyświetlić podgląd kalendarza i różnych działań, które mają zostać przeprowadzone, a także ich struktury i wyników, które należy uzyskać.

Rząd regionalny Estremadury również współpracuje w tym projekcie, oferując różne kursy bezpośrednie w celu uzyskania kluczowych kompetencji, które są akredytowane przez Unię Europejską i dają dostęp do certyfikatów profesjonalizmu skoncentrowanych na edukacji dorosłych.

Consejería de
Educación y Empleo

**Programas específicos de formación dirigidos a personas
en riesgo de exclusión social (Proyecto Ítaca).**

Objetivo Temático 9.1.1: Mejorar la inserción socio-laboral de personas en situación o riesgo de exclusión social, a través de la activación y de itinerarios integrados y personalizados de inserción.

Fondo Social Europeo
Una manera de hacer Europa.

Unión Europea

Kursy językowe są bardzo popularne w Hiszpanii i nie tylko dla młodych ludzi, ale istnieją również kursy specjalnie zaprojektowane dla dorosłych. Strona internetowa Speak & live oferuje liczne propozycje kursów językowych w różnych miastach Hiszpanii, które prowadzone przez native speakerów obejmują zajęcia z konwersacji i ekspresji, a nawet możliwość spędzenia weekendu z rodziną. Elastyczność harmonogramów jest niezbędna, aby połączyć szkolenie z profesjonalnym kalendarzem.

**Dofinansowane przez
Unię Europejską**

Koncentrując się na zasobach ludzkich i rozwoju osobistym, organizacja Cegos oferuje szeroką gamę kursów, takich jak *Desarrolla tu resiliencia*, *Desarrollar la inteligencia emocional* or *Comunicación y habilidades de relación interpersonal*, wszystkie skierowane do osób zainteresowanych wzmocnieniem swoich umiejętności komunikacyjnych, analitycznych czy rozpoznawania własnych emocji. Wspólnota Madrytu prezentuje również kursy dotyczące tworzenia przedsiębiorstw lub przedsiębiorczości, wśród wielu innych. Różnice edukacyjne między osobami w wieku 50 lat i starszymi a młodymi ludźmi

Hiszpańska edukacja była narażona na poważne zmiany na przestrzeni lat i była pod wpływem różnych zmian w reżimach politycznych. Środowisko historyczne, polityczne i kulturowe ma bezpośredni wpływ na system edukacji, także każde pokolenie charakteryzuje się szczególnymi cechami. Aspekty takie jak zróżnicowanie płci czy prywatyzacja szkół są również czynnikami determinującymi, choć w mniejszym stopniu. Proklamacja czterech organicznych praw edukacji była punktem zwrotnym w panoramie edukacyjnej wraz z nadejściem demokracji, dlatego bardzo ważne jest zrozumienie, że kontekstualizacja różnych okresów ma kluczowe znaczenie dla zrozumienia systemów edukacyjnych, technik nauczania i potrzeb czasu.

W przeszłości edukacja była w dużej mierze skoncentrowana na nauczycielu, a treść była znacznie bardziej statyczna. Uczeń i sposób, w jaki się zachowuje, są obecnie bohaterami. Istnieje wielka dynamika w treści i strukturze działań, dzięki czemu pamięć, która była niezbędna w archaicznej metodologii, z czasem przyjęła raczej drugorzędną rolę ze względu na nowe podejście: wprowadzenie w życie wyuczonych umiejętności i demonstrację nabytych kompetencji.

Najbardziej rażąca zmiana leży w relacji między nauczycielem a uczniem. To, co kiedyś było postrzegane, jako zastraszające przy wyższym poziomie popytu, stało się czymś opartym na współpracy. Nauczyciel stał się facylitatorem i stymulatorem dla ucznia, podczas gdy wcześniej był znacznie bardziej niezależny i sztywny, z mniejszymi możliwościami werbalizowania kwestii wykraczających poza przedmiot. Istniała kultura reagowania na działania i duża odpowiedzialność ze strony ucznia, chociaż nie było tak szerokiego zakresu narzędzi dydaktycznych ani tak dużej wiedzy na temat różnych zachowań, które uczeń może przyjąć lub ich pochodzenie, ani nie poświęcono tak wiele uwagi.

Wreszcie, pojawienie się kooperatywnego uczenia się wyróżnia się, coś stosunkowo nowego, co wcześniej zostało zastąpione indywidualizmem zredukowanym do treści książki, nie pozwalając na dużą wymianę pomysłów między uczniami. Projekcja przyszłości jest również często

**Dofinansowane przez
Unię Europejską**

powtarzającym się problemem w dzisiejszych klasach, co generuje pewne napięcia, nie wspominając o braku możliwości i konkurencji na rynku pracy, z którą borykają się młodzi ludzie.

Wnioski i zalecenia

Państwa członkowskie Unii Europejskiej muszą być aktywnymi uczestnikami projektu, choć prawdą jest, że każde z nich wnosi inne podejścia ze względu na różnorodność kulturową. Najczęściej kompetencje są wprowadzane poprzez programy nauczania i prezentowane, jako interdyscyplinarne w celu wygenerowania krytycznego myślenia w uczestnikach w celu rozwijania i poprawy ich postaw wobec obywatelstwa, zatrudnienia i tożsamości własnej. Z tego powodu konieczne jest uwzględnienie kluczowych kompetencji i inwestowanie w zasoby w celu ich optymalizacji, aby ludność mogła osiągnąć stan dobrobytu zarówno na szczeblu krajowym, jak i europejskim.

**Dofinansowane przez
Unię Europejską**

Odwolania:

1. Comisión Europea, Dirección General de Educación, Juventud, Deporte y Cultura (2019) *Key competences for lifelong learning*, Publications Office. Available at: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/291008> [Accessed: 3-3-2022].
2. Consejo de la Unión Europea (2018) *Competencias clave para el aprendizaje permanente unmarco de referencia europeo*. Bruselas: Diario Oficial de la Unión Europea. Available at: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=SV](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=SV) [Accessed: 3-3-2022].
3. Fundación Acción contra el Hambre (2022) “¿Por qué los jóvenes son más emprendedores?”, *Acción contra el Hambre*. Available at: <https://www.accioncontraelhambre.org/es/jovenes-emprendedores> [Accessed: 4-3-2022].
4. Global Entrepreneurship Monitor (2015) *Potencial futuro: la perspectiva del GEM sobre el emprendimiento de los jóvenes en 2015*. Available at: <https://www.gemconsortium.org/file/open?fileId=49822> [Accessed: 8-3-2022].
5. Grupo Cegos (2022) Cegos. Disponible en: <https://www.cegos.es/> [Accessed: 8-3-2022].
6. Instituto Nacional de Estadística (2021) *Recursos humanos en ciencia y tecnología. Graduados en ciencia y tecnología. Doctores. Estudiantes de doctorado en ciencia y tecnología*. Available at: <https://www.ine.es/uc/6GmzZ5AN> [Accessed: 4-3-2022].
7. Junta de Extremadura (2022) *Educación de Adultos*. Available at: <https://www.educarex.es/eda/programa-cursos-para-obtencion-competencias-clave.html> [Accessed: 8-3-2022].
8. Ministerio de Educación Cultura y Deporte (2004) *Evolución del Sistema Educativo Español*.
9. Available at: https://uom.uib.cat/digitalAssets/202/202199_6.pdf [Accessed: 8-3-2022].
10. Ministerio de Educación y Formación Profesional (2022) *Portal del sistema educativo español*. Available at: <https://educagob.educacionyfp.gob.es/curriculo/curriculo-actual/competencias-clave.html> [Accessed: 4-3-2022].
11. MOLINA MARTÍN, S., SIERRA-ARIZMENDIARRIETA, B. Y GARCÍA RODRÍGUEZ, M. S. (2019).

12. “Competencias y currículum en educación de adultos: hábitos docentes en Asturias”, *Revista Lusófona de Educação*, 45, pp. 57-71. Available at: <https://doi.org/10.24140/issn.1645-7250.rle45.04> [Accessed: 7-3-2022].
13. MUÑOZ, A. (2021) “Los españoles mejoran sus competencias digitales y se acercan a la media de la UE”, *El Español*, 26 de mayo. Available at: https://www.elespanol.com/invertia/disruptores-innovadores/politica-digital/espana/20210526/espanoles-mejoran-competencias-digitales-acercan-media-ue/583942113_0.html [Accessed: 7-3-2022].
14. Observatorio Nacional de Tecnología y Sociedad (2020) *Competencias digitales de los internautas*. Disponible en: <https://www.ontsi.es/sites/ontsi/files/2021-05/competenciasdigitalesinternautas2020.pdf> [Accessed: 4-3-2022].
15. ORTIZ GARCÍA, A. (2014) *Competencia matemática a lo largo de la vida y educación de adultos*. Tesis de Máster. Universidad de Cantabria. Available at: <https://repositorio.unican.es/xmlui/bitstream/handle/10902/4950/OrtizGarciaAna.pdf?sequence=1> [Accessed: 4-3-2022].
16. ORTIZ MARÍN, M. Y VARGAS GUTIÉRREZ, Y. (2011) “Escenarios culturales de los jóvenes y participación ciudadana”, *Culturales*, 7(14), pp. 125-158.
Available at: http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1870-11912011000200006&lng=es&tlng=es [Accessed: 7-3-2022].
17. PISA (2015) *Programa para la Evaluación Internacional de los Alumnos*. Available at: <https://www.educacionyfp.gob.es/dctm/inee/internacional/pisa-2015/pisa2015preliminarok.pdf?documentId=0901e72b8228b93c> [Accessed: 4-3-2022].
18. SANZ MARTÍN, E. (2020) “Cómo afectan las redes sociales a las habilidades comunicativas de los menores”, *Eres Mamá*, 24 de noviembre. Available at: <https://eresmama.com/como-afectan-redes-sociales-habilidades-comunicativas-menores/> [Accessed: 7-3-2022].
19. Servicio de Formación en Red. INTEF (2015) *Educación inclusiva: Iguales en la diversidad*. Available at: https://formacion.intef.es/pluginfile.php/110316/mod_resource/content/2/COM.Clave_Inclusiva.pdf [Accessed: 4-3-2022].
20. Speak & live (2022) *Speakandlive*. Available at: <https://www.speakandlive.com/cursos-de-inmersion-en-ingles/calendario/> [Accessed: 8-3-2022].

21. TRUJILLO SÁEZ, F. (2010) “La competencia en comunicación lingüística como proyecto de centro: retos, posibilidades y ejemplificaciones”, *Lenguaje y Textos*, 32, pp. 35-40. Available at: <https://fernandotrujillo.es/la-competencia-en-comunicacion-linguistica-como-proyecto-de-centro-retos-posibilidades-y-ejemplificaciones/> [Accessed: 7-3-2022].
22. Universidad Europea (2021) *Las competencias clave de la LOMLOE*. Available at: <https://innovacion-educativa.universidadeuropea.com/noticias/competencias-clave-lomloe/> [Accessed: 2-3-2022].
23. Universidad Nacional de Educación a Distancia (2022) Available at: <http://www.unedtudela.es/alfabetizaciondigital> [Accessed: 8-3-2022].
24. VALLE, J. V. (2014) *Las competencias clave: De las corrientes europeas a la práctica docente en las aulas*. Available at: https://formacion.intef.es/pluginfile.php/119092/mod_resource/content/1/CCBB_14_10_1_2_B1_T2_Concretando_CC.pdf [Accessed: 3-3-2022].
25. VÁZQUEZ RESINO, M. (2018) “Fortalecer la inteligencia emocional en las personas mayores” *Geriatricarea*, noviembre. Available at: <https://www.geriatricarea.com/2018/11/27/fortalecer-la-inteligencia-emocional-en-las-personas-mayores/> [Accessed: 7-3-2022].
26. ZUTA, E., VELASCO, A. Y RODRÍGUEZ J. (2014) “Desarrollo de competencias ciudadanas mediante un curso socialmente responsable”, *Educación*, 23(45), pp. 51-56. Available at: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4911363> [Accessed: 7-3-2022].

